

ABU HOMID MUHAMMAD al-G'AZZOLIY

OXIRATNOMA

Tarjimonlar:
ALI BOTIR, ISROIL SUBHON

AVVALGI BOB ILMU AMAL BOBIDA

Ey farzand, ogoh bo'l, Rasulullohning ummatlariga qilgan xitoblaridan biri shundaykim: «Olloh taolo bandasini dargohidan yiroq qilmoqligining belgisi ul bandaning oxiratda foyda bermaydigan amallar ila mashg'ul bo'lmoqligidir. Va ul kishikim, umrining aqalli bir soatini behudaga sarf etsa, shuning o'zi qiyomat kuni pushaymon yemoqligi uchun kifoya va yo bir odamning umri qirq yoshdan o'tsa-yu, yaxshi amallar yomondan ortiq bo'lmasa, bu kishi ham jahannamga hozirlik ko'raversin!..»

Ushbu hadisda ahli ilm uchun bag'oyat ulug' ibrat bor, ey farzand!

Ey farzand, nasihat qilmoq oson, ammo uni qabul etmoq qiyin emish. Zero, nasihat ko'ngil talabiga ergashib ish ko'rguvchi kishi tabiatiga malol keladi. Sababkim, shariatda ma'n qilingan narsalar o'sha nafs ilgidagi kishi ko'ngliga mahbub va yoqimlidir. Xususan, yana shunday kishilargakim, ilmi kalom va mantiq ilmni ehtiyojdan tashqari talab qilib, fiqh ilmi ila keragidan ortiqcha mashg'ul va ko'ngillari tusagan dunyo ishlariga muhtalodirlar, — bularga ham nasihat qilmoq og'ir kechadi. Ollohni rozi qilishga va jahannamdan qutulishga kifoya qiladi», degan gumon-ishtibohga berilganlar. Yana «ilm bo'lgach, amalga hojat yo'q», qabilida ish qilurlar. Bunday ilmning o'zi bilangina kifoyalanish — shariatni inkor qiluvchilar e'tiqodi bo'lib, ular ilm bo'lsa-yu, amal bo'lmasa,— bu kabi ilmdan foyda yo'qligini bilmaydilar Holbuki, o'qib o'zlashtirgan ilmiga amal qilmagan odamning qiyomat kunidagi azobi ikki hissadir.

Rasululloh salallohu alayhi vasallam aytadilar: «O'qigan ilmi foyda bermagan olimning qiyomatdagi azobi qattiq bo'ladi». Rivoyat qilurlarki, Junayd Bag'dodiy dunyodan o'tgach, bir kishi tushida u zoti muborakdan so'ragan ekan: «Ey Abul Qosim, holingiz nechuk?», deb. Shunda Bag'dodiy demishlar: «O'qilgan iboralar (ilmlar) bekor bo'ldi, «uni qil, buni qilma»ga o'xshagan iboralar yo'q bo'ldi, kechalari turib o'qigan namozlarimizgina foydaga qoldi, xolos...»

Ey farzand, amalda beamal bo'lma. So'fiylar zikridan besamar bo'lma!

Aniq bilgilki, beamal ish hech qachon foyda bermaydi. Masalkim, bir kishi sahroda yolg'iz qoldi. O'nta hindiy qilichu yana qurollari bor, o'zi ham mohir, baquvvat. Shu asno, deylik, bir sher unga hamla qildi. Ayt-chi, qurollarning o'zigina haligi ofatdan saqlay olurmi? Yo'q, albatta. Ul odam qurollarni ishga solsagina, sher hamlasini qaytarishi mumkin.

Binobarin, bir kishi yuz ming masalani o'qib-o'rganib, boshqalarga o'rgatsa-yu, o'zi amal qilmasa, bundan ne naf? Aytaylik, bir odamning harorati oshib, safro dardiga yo'liqsa, uning davosi doridir. Bemor to shu dorini topib amalda qo'llamasa, ahvoli durust bo'lmas. Bayt:

*Gar may du hazor ratl hamepaymoyi,
To may naxo'ri, naboshadad shaydoyi.*

Mazmuni: Ikki ming qadoq mayni tarozida tortsang-u, undan tatib ko'rmasang,

mastu shaydo bo'lmaysan, nimaligini bilmaysan.

Basharti yuz yil ilm o'rganib, mingta kitobni jamuljam etsang-u, amal qilmasang, Ollohning rahmatidan umidvor bo'lishga haqqing yo'q. Inchunun, Olloh Qur'oni karimda aytadi: «Inson faqat qilgan amallari orqasidan foyda ko'radi. Kimki, Olloh taoloning jamolidan umidvor bo'lsa, solih amallar qilsin. Zero, yaxshi amallari evaziga mukofot, yomon amallari evaziga jazo olgusidir. Shunday kishilarkim, iymon keltirib, solih amallarni ado etur, ul zotlarga firdavs jannati maqom bo'lgusi».

Va yana, ey farzand, bu hadisga ne dersan: «Islom besh amal ila bino qilindi: Birinchisi: — Xudoning yagonaligi va Muhammadning payg'ambarligiga iymon keltirish; ikkinchi amal — besh vaqt namozni ado etish; uchinchisi — zakot berish; to'rtinchisi — ramazon oyida ro'za tutish; beshinchisi — qurbi yetsa, kishi umrida bir marta haj ziyoratini qilmoqdir».

Shu besh amalning avvali — iymon xususida. Iymon — payg'ambar zikr etmish hukmlarni til bilan aytib, dil bilan tasdiqlab, jon-tan ila unga amal qilmoqlikdan iborat. Kerakli va foydali amallar uchun esa behisob dalillar bor. Va lekin bandasi yolg'iz Olloh taologa toat-ibodat qilgandagina ul zoti mukarramning fazlu karami ila jannatga erishadi. Chunki, «Faqat va faqat ezgu amallar qilguvchilargina Ollohning rahmatiga loyiq ham sazovordir».

Agar so'rsaki: «Yolg'iz iymon birla kishi jannatga erishadimi?». «Ha», deb ayturmiz. Ammo, iymon bilan jannatga erishguncha bandaning qarshisida qanchadan-qancha baland va mashaqqatli dovonlar bor! O'shal dovonlarni oshib o'tmay jannatga yetmoq dushvor. Ul dovonlarning eng avvali va xatarlisi «Iymon tog'i»dir. Har banda umri poyoniga iymonini shayton dastidan salomat yetkaza olurmi yo yo'q — hamma gap ana shunda! Agar shu mashaqqatli ishning uddasidan chiqsa, qurbi yetsa — o'shandagina yolg'iz iymon bilan (ya'ni boshqa amallarsiz) jannatga doxil bo'lgusi.

Hasan Basriy rahmatullohi alayh demishlar: «Erta qiyomat kunida Olloh taolo bandalariga aytar ekan: «Ey bandalarim, faqat mening rahmatim va fazlim birla jannatga kiring va qilgan amallaringizga yarasha ulush oling». Shunda amalsiz kishilar bundan mahrum bo'lib, bebahra qolurlar.

Ey farzand, ogoh bo'l: Amal qilmasang, savob topmaysan.

Hikoyat. Bani Isroil qabilasidan bir kishi yetmish yil Xudoga toat-ibodat qildi. Xudo bu kishining ahvolini farishtalariga bildirishni xohlab bir farishtani uning huzuriga yo'lladi va dediki: «Borib ayt, shuncha ibodati bilan ul banda menga loyiq emasdir». Ollohning bu gapini farishta yetkazdi. Shunda ul banda javob berdi: «Biz ibodat uchun yaratildik, ibodat bizlarga vojibdur». Farishta Xudo huzuriga qaytib: «Iloho,» — dedi, — ul bandang ne degani o'zingga ayondir». Shunda Olloh aytdi: «Ul bandam mening ibodatimdan yuz o'girmadi, bas, men ham fazlu karamim birla undan yuz o'girmasman. Ey farishtalarim, guvoh bo'ling, men uni mag'firat qildim».

Mana, ko'ring, bu kishp faqat ibodat bilan Ollohning roziligiga muyassar bo'ldi.

Hadis. Muhammad salallohu alayhi vasallam aytdilar: «Qiyomat so'rog'idan avval o'z-o'zingizga hisob berib turing, Olloh qiyomat tarozisiga qo'ymasdan oldinroq o'z amallaringizni o'lchab yuring. Ali karamallohu vajhahu aytdilar: «Kimki biron bir amalga harakat qilmasdan jannatga erishaman deb umid qilsa, bas, u karbsiz (ya'ni, mutaxassis bo'lmay turib, bir kasbni da'vo qilish kabi, tarj.) Ollohni tilovchidir. Va yoxud kimiki, jiddu jahd ila jannatga erishaman, deb fikr qilsa, bas, u kishi ham o'zini mashaqqatga qo'yibdi. Hasan Basriy rahmatulloh dedilar: «Amalsiz jannatni talab qilmoq gunohlarning biridir». Va yana aytdilar: «Amalga e'timod qilib, unga suyanib ham qolma, amalni tark etib, undan yuz ham o'girma — ana shundagina jannatga doxil bo'lgaysan». Muhammad alayhissalom aytdilar: «Aqlli kishi shul kishiki, — aqli nafsidan g'olib keladur va

o'lgandan keyin tirilishini bilib yaxshi amallar qilur. Va ahmoq kishi shul kishiki, — nafsi xohishiga ergashib, yana Olloh mag'firat qilishidan umidvor bo'lur».

Ey farzand, ogoh bo'l, kechalari kitob mutolaa aylab, uyqungni harom qilding. Bundan maqsad ne? Agar niyating dunyoviy obro'-e'tibor topmagu mol-mulk to'plash yo bu foni dunyoda biron-bir mansab, lavozim egallash va yoki yaqinlaringu tengdoshlaring orasida maqtanish bo'lsa, unda holingga voy!.. Va agar maqsading Rasululloh shariatlarini tiriltirmoq va yoki xulqingni poklamoq ila yomonlikka buyuruvchi nafs bo'ynini sindirmoq ersa, unda senga sharaflar bo'lsin! Shoir aytgan ekan:

«Ko'zlarkim, sendan (Xudodan) boshqani deb uyg'oq turmog'i bekordir. Va shu ko'zlarim sendan boshqani yo'qotib yig'lamasa bas. Yig'lamoq faqat Olloh uchungina bo'lmog'i lozim».

Ey farzand, Ollohnin amri bilan bu dunyoda qancha xohlasang shuncha yashagil, lekin alal oqibat uni tark etursan. O'lgandan so'ng holim mushkul bo'lmasin desang, bugun fikr qil! Neniki xohlasang o'zingga do'st tut, ammo baribir undan ajralasan. Va nimaiki amalni xohlasang qil, shunga yarasha taqdirlanursan. Yaxshi amalga — yaxshi hukm, yomon amalga — yomon hukm.

Ey farzand, mantiq va ixtilof ilmidan senga naf yo'q. Oxiratda foyda bermaydigan bu kabi dunyoviy ilmlar bilan shug'ullanib, Olloh oldida gunohkor bo'lib, umringni zoe ketkazasan, xolos.

Ulug'lik egasi, ulug' Olloh havdi-hurmati, men Iso alayhissalomga nozil bo'lgan Injilda ko'rdim: mayitni (murdani) janoza vaqtidan to qabr boshiga eltguncha Olloh undan o'z ulug'ligi bilan qirq savol so'raydi. Dastavvalgi savoli — Olloh aytadi: «Ey bandam, sen necha yillar mobaynida bandalar nazari tushadigan joylaringni poklab, tozalab yurding- u, ammo mening nazarim tushadigan qalbingni aqalli biron soat ham pok tutmading. Men esa unga umidvor bo'lib har kuni qalbingga qaradim. Ey bandam, ehsonu karamlarimga o'ranib olib, mendan boshqalarga nimalar qilmading? Holbuki, mendan boshqaning yodi bilan nafas olish ham loyiq ish emas edi. Gapir! Yo bir so'z eshita olmaydigan karmisan?!».

Ey farzand, ogoh bo'l, amalsiz ilm telbalikdan boshqa narsa emas. Va lekin ilmsiz amal ham naf keltirmagay. Shuni bil va yodingda tut: Har qanday ilmki bu dunyoda ma'siyatdan (gunohdan) uzoq toat-ibodatga dalolat qilmasa, unday ilm qiyomat kuni seni jahannamdan qaytarishga qodir emas. Bunday ilmdan saqlan!

Agarchi sen bugungacha, bugun va bundan keyin amal qilib o'tkazsang va o'tkazadigan kunlaringni islohga keltirib, sarhisob qilmasang, qiyomat kuni harchand: «Bizlarni foni dunyoga qaytar, endi solih amallar qilurmiz», deganingda senga: «Ey ahmoq, o'zing-ku o'sha dunyodan kelding, yana ne deysan?», deya javob beriladi.

Ey farzand, ruhingga hurmat tila, nafsingga siniqlik bag'ishla va taning hokimligini mavh et, o'ldir! Ruh — ulug' hodisakim, u faqat yaxshi amallarni xohlaydi, illo, yaxshi amal dil. Nafsing buyurgan yo'lga yursang, muqarrar halok bo'lg'aysan. Nafsingni tiy, sindir, taning parvarishiga erk bersang, u semirib ketadi va ibodatga sust bo'lasan. Shuning uchun ham taningni o'ldirib (oriqlatib) ibodatga yengil bo'l. Zero, oxir-oqibat boradigan yering qabrdir. Ahli qabr har kuni, har soat borishigni kutib turibdi. Sen esa ular oldiga «ozuqa»siz (ya'ni sovg'asiz — toat-ibodatsiz. Tarj.) borishdan saqlan, toki qabr ahli sendan ranjimasin.

Abu Bakr Siddiq roziyallohu anhu aytdilar: «Bu jasad (badan) bamisoli qushlar qafasi va yoxud hayvonlarni qamaydigan og'ilxonadir». Bas, sen fikr qil — har ikkisidan qay biriga mansubsan: Agar yuksaklikka uchadigan qushlar jumlasidan bo'lsang (ya'ni ezgu, ibodatli kishilarga), Xudo tomonidan keladigan «Ey, pok nafs!» degan nidoni eshitib yuqoriga qarab uchgaysan — toki jannatning oliy darajalarini quchgaysan!

Bir sabab bo'lib Rasululloh salallohu alayhi vasallam aytdilar: «Sa'd ibni Muoz olamdan o'tgan kun Ollohning arshi larzaga keldi — nechuk-kim aning pok badanidan chiqqan pok ruhi arshi a'loga ko'tarilgan edi».

Va lekin Olloh saqlasin, minba'd ikkinchi toifa jumlasiga mansub bo'lma, negaki, Olloh aytadi: «Bu beiymonlar hayvonlar kabi, balki hayvonlardan ham ortiq adashganlardir». U holda dunyodan to'g'ri jahannamga borib tushishdan o'zga chora qolmaydi. Rivoyat qilindi: Hasan Basriyga muzdek suv berdilar. U kosani qo'lga oliboq hushidan ketdi va kosa yerga tushdi. Hushiga kelgach: «Sizga nima bo'ldi, ey Abu Said?», deb so'radilar.

Ul eot javob qildilar! «Ertangi qiyomat kunida ahli do'zaxiyning doimiy orzusi, ohu nolasi: «Ey ahli jannat, bizga muzdek suv bering!», deydigay iltijosi yodimga tushdi. Bu holatlarning xayoliga ham dosh berolmay hushimdan ketibman».

Ey farzand, yana shuni bilgilki, agar amalsiz ilmning o'zigina kifoya qilganda edi, Olloh; «Mendan tilovchi (so'rovchi), mag'firat talab qiluvchi, tavba qiluvchn bormi?», deb so'ramagan bo'lur edi.

KEYINGI BOB IBODAT BOBIDA

Rivoyat. Rasululloh salallohu alayhi vasallam sahobalardan birga aytgan ekanlar: «Ey falonchi, ko'p uxlama, Olloh ko'p uxlovchi kishini qiyomat kunida kambag'al qiladi». (Bu o'rinda «kambag'al» so'zi ma'juziy ma'noga ham ega. Tarj.)

Ey farzand, kechalari tahajjud namozlaringni o'qish Olloh taolo tomonidan buyurilgan. Yana Olloh tong saharda turib mag'firat talab qiluvchi mo'minlarni madh etadi. Bu boradagi oyatlar bizlarga shuni qilmoqni buyuradi,

Sahar turib ibodat qilish — Ollohning zikri. Muhammad alayhissalom aytdilar: «Olloh taolo uch ovozni do'st tutadb: Birinchisi — sahar mardondagi xo'rozning ovozi, u odamlarini namozga uyg'otadi; ikkinchisi — Qur'on tilovat qilgan kishining ovozi; uchinchisi — saharlarda turib mag'firat tilovchilarning ovozi»

Sufyoni Savriy rahimahulloh aytdilar: «Xudoi taolo bir shamolni yaratdi. U shunday shamolkim, sahar vaqti esadi va dunyo kezib, duolar, zikrlarni qudratli, ulug' podshoh (Xudo) huzuriga ko'tarib boradi», Va yana aytdilar: «Avvali oqshomda (kun botgach) arsh ostidan xitob keladi: «Ey ahli mo'min, turing, vaqt yetdi!» Mo'minlar turib xohlaganlaricha namoz o'qishadi.

Yana nido bo'ladi: «Ey Xudodan qo'rquvchi mo'minlar, turmaysizlarmi?» Ollohdan ko'rqishni biladiganlar turib, sahargacha namoz bilan band bo'lishadi. Tong chog'i tag'in nido keladi: «Ey mag'firat talab qiluvchi mo'minlar, turing!» Ular turishadi va Ollohdan mag'firat talab qilishadi. Kun chiqqandan keyin nido qiluvchi yana: «Ey g'ofil bandalar, turmaysizlarmi?», deganda, ular xuddi qabrda yotgan o'liklardek to'shaklaridan qo'zg'alishadi».

Har bir mo'min musulmon sahar vaqti uxlab g'ofillar guruhiga kirmoqlikdan saqlanmog'i lozim. Luqmoni Hakim o'g'illariga nasihat qilib aytgan ekanlar: «Ey o'g'lon, erta turishda sendan xo'roz ziyrak bo'lmasin. Axir, sahar vaqti xo'roz qichqiradi hamki sen uyquda bo'lasan!» Yoxud shoirning latif misralari yodga keladi: «Bir daraxt butog'iga qo'ngan kabutar, ovozi zaif bo'lsa-da, kechasi bilan zikr aytdi, biz esa uyqudamiz. Ollohga qasamki, yolg'onchi bo'ldim, agar chinakam oshiq bo'lganimda, Olloh ishqida yig'lashda hayvonlar meni dog'da qoldirisharmidi?.. Bu ne holkim, men yig'lamay, hayvonlar uvvos solmish. Va yana men gumroh o'zimni Ollohning oshig'i deb gumon

qilaman. Har bir g'ofil inson iqror bo'lsinkim, bu borada avvalo hayvonlar zikru fikridan ibrat olmoq lozim».

IBODATNING MOHIYATI HAQIDA

Ey farzand, ilm olishdan murod — toat-ibodat mohiyatiga yetishmoqdir. Bilgilki, toat-ibodat yaxshi va yomon, go'zal va xunuk, halol va harom ishlarda, so'z va amalda shariatga ergashmoqdan iborat. Har vaqt so'ylaganing qilganing, so'ylamaganing qilmaganing — barchasi shariatga xosu muvofiq kelsin. Zero, shariatda yaxshi deb topilmagan ishni etmoq gunoh sanaladi. Mana, deylik, hayit va tashriq kunlarida ro'za tutding yo birovdan kuch ishlatib tortib olgan libosda namoz o'qiding, bular garchi zohiran ibodat sanalsada, shariatga muvofiq kelmasligi sababli baribir gunohkor hisoblanasan.

Ey farzand, aytar so'zing ham, fe'l-atvoring ham shariatga xilof kelmasligi lozim. Chunki shariatga muvofiq kelmagan ilm ham, amal ham insonni to'g'ri yo'ldan chalg'itguvchidir. Va yana lozimdurki, nodon so'fiylarning shariatdan tashqari gaplariga alahsimagaysan. Sen ularning suvratiga emas, siyratiga boq. Zeroki, tasavvuf (so'fiylik) maqomi ibodatga batamom kirishmoq, nafsoniy shahvatni qirqmoq va nafs moyil bo'lib turgan nimarsani riyozat shamshiri birla chopmoq ila voqe' bo'lur; nimaiki voqe' — botindadir. Va lekin shariatga qarshi so'zlash yoxud shariat ichra bid'at ig'volar qilib, bid'at gaplarni og'izlamoq so'fiylikdan emas.

Ey farzand, bu til — yaxshi-yomon gaplarni so'zlaguvchi va bu qalb shahvatu g'aflat ila to'lgach esa, bilgilki, baxtsizlik alomatidir. Qachonki mukammal ibodat qilib, ushbu nafsoniy illatlarni o'ldirmasang, qalbing ma'rifat nuri ila munavvar bo'lmagay, tirilmagay!

VA BA'ZI FARZ MASALALAR XUSUSIDA

Ey farzand, maktubingda ba'zi narsalarni so'rabsan. Biroq bu shunday masalalarki, yozmoq va aytmoq bilan ifodalab bo'lmaydi, ya'nikim, o'zing to o'sha holatga erishmasang, — ayon bo'lmas. Chunki sen so'ragan ilm, «Zavqiy ilm» (ilmi hol) deyilur. Aytib o'tganimizdek, zavqiy ilmga tegishli ilmlarni so'z bilan ifodalash va sifatlash amri-mahol. Chunonchi, bu — achchiq ta'm shirinni tatib ko'rgandagi nisbatda bilingani kabi bir hol. Hikoya qilinadi: «Bir kishi do'stiga jimo'ning (jinsiy aloqa) lazzati qanday bo'ladi?», deb xat yozganida, do'sti unga javoban shunday yozgan ekan: «Ey falonchi, men seni faqat «innin» (jinsiy aloqaga noqobil) hisoblab yurar edim, endi bildimki, sen «jinni-ahmoq» ekansan».

Binobarin, zavqiy lazzatlarga erishgan taqdirdagina bu ilmni his etib, anglab yetursan, billoh, yozmoq va aytmoq bilan rost kelmas.

Ey farzand, so'ragan ba'zi masalalaring «Ihyo-ul-ulum»da tasnif etilgan bo'lsa-da, quyida qisqacha to'xtalib o'taman.

Ey farzand, (shar'iy) amalning avvali — e'tiqodning mustahkam bo'lsin, uni bid'atdan xoli et! Ikkinchisi — qattiq tavba aylab, keyin gunoh ishlarni qilmagin. Uchinchisi — sendan haq da'vo etganlarni rozi qil, bo'yningda birovning haqi qolmasin. To'rtinchisi — Ollohning amrlarini ado etishga yetadigan va senga oxiratda najot beradigan ilm hosil qilishing darkor. Shu miqdordan ortiqcha ilm olish vojib emas.

Hikoya. Shibliy rahmatulloh alayh aytadilar: «To'rt yuz piri murshidga xizmat qilib, to'rt ming hadisni o'qib tushirdim. Ammo shu to'rt mingdan faqat bittasini mahkam

tutib, shu hadisga amal qildim-da, boshqasiga e'tibor bermadim. Boshqacha aytganda, teran va puxta fikr yuritib amin bo'ldimki, jahannamdan najotimu avval-oxir ilmlarning bari shu hadis mag'zida jam-mujassam ekan, bas, ushbu hadis bilan kifoyalandim».

Hadis: Rasululloh sallallohu alayhi vasallam ba'zi sahobalarga aytdilar: «Bu dunyoda qancha fursat turishingga qarab ish qilgin, toki ortiqcha amallar bilan umringni behuda o'tkazma! Oxiratda qancha muddat turishingga (abadiy demoqchi), Ollohga naqadar muhtojligingga va yana jahannam oloviga nechog'li toqat qilishingga qarab ish qil!».

Bu hadisni teran anglab, iqror bo'l: Jahannam alangasiga toqat qila olmassan, yagona najot — gunohlardap foriq bo'lmoqlikdir.

Ey farzand, mazkur hadisning mohiyatiga yetib, unga amal qilsang, behisob ilmlarni o'qib-o'rganishingga hojat qolmaydi. Kel Shaqiqi Balxiyning hamsuhbatlaridan bo'lmish Hotam ul-Asamdan —Olloh har ikkisini rahmat qilsin — yana bir muqobil hikoyaga quloq tut: «Bir kuni Shaqiq Xotamdan so'radilar: «Mana, o'ttiz yildirki, sen bilan men hamsuhbatmiz. Aytchi, shu davr mobaynida ilmdan nima naf ko'rding? Hotam aytdilar: «Shu o'rgangan ilmimdan sakkiz foyda oldim. Umid qilamanki, shu sakkiz foyda meni o'tdan (jahannam o'ti) saqlamoqda kifoya qiladi». «Bu nechuk foyda?», deb so'ralganda javob berdilar:

— «Birinci foyda shulki, xalqqa yuz tutdim va ko'rdimki, har birining mahbubiyu ma'shudi bor. Ba'zi mahbublar to o'lim sharbatini tatiguncha hamsuhbatdirlar. Ba'zi mahbub-ma'shuqalar (sevishganlar) qabr yoqasigacha birga bo'lishadi. Keyin uning (olamdan o'tganini) yolg'iz o'zini qabrga qo'yib qaytishadi, — biron bir mahbub yoki ma'shuq yo'qki, mahbub yo mashuqi bilan birga qabrga kirsa!.. (Olamdan o'tgach) bu mahbub yo mashuqaning birontasi unga hamdard bo'lolmaydi. Shularni o'ylab, o'z- o'zimga aytdim: Eng afzal mahbub ulkim, kishi bilan birga qabrga kiradi va hamdardlik qiladi. O'zimga ezgu amaldan o'zga sadoqatli mahbubni topmadim va shunigina do'st tutdim, — toki ul qabrimda menga yorug' nur bo'lsin va meni yolg'iz qoldirmasin.

Ikkinchi foyda — xalqqa yuz tutdim va ko'rdimki, barchasi ko'ngli tusagan maqomga ergashib, nafi tilagan narsalarga oshiqadi. Buni ko'rib, Olloh taoloning shu so'zlarini esladim: «Kimiki Olloh huzurida javob berishdan qo'rqib, nafsinn yomonlikdan tiysa, albatta jannat uning joyidir. Aniq bildimki, Qur'on haq va rost. Daf'atan Ollohning ibodatiga rozi bo'lib, bo'ysunmaguningcha nafsimga qarshi turdim, unga qarshi urush ochib, o'zimni yomon istaklardan qaytarishga yeng shimardim.

Uchinchi foyda shu bo'ldiki, har insonlarni ko'rdim — molu dunyo uchun yelib-yuguradi, to'plagan molini mahkam tishlab, xayrli va savob ishlarga sarflamaydi. Buni ko'rib Olloh taoloning so'zini esladim: «Sizlarda bo'lgan molu boylik tugaydi. Olloh huzuridagi boyliklar tunganmasdir». Bu dunyoda nimaiki boylik orttirgan bo'lsam, barchasini Ollohning roziligi yo'lida sarf etdim va uning huzurida menga zaxira bo'lsin deb kambag'allarga tarqatdim.

To'rtinchi foyda. Ba'zi elatlarni ko'rdim: «Bizning obro'-izzatimiz, qavmimiz va qarindoshlarimizning ko'pligi tufayli» deb, shunga mag'rurlanishadi. Ayrim xalqlar o'zlarining obro'-izzatlari sababini moddiy bisot va farzandlarining ko'pligida ko'rishadi va bu bilan faxrlanishadi. Boshqalari esa o'z obro'-e'tibori balandligi boisini birovlariga zulm qilib, mol-mulkini zo'ravonlik bilan tortib olishda deb bilsa, yana bir toifa borkim, mol-dunyosini nomaqbul joylarga isrof etib sarflashda deb xayol qiladi. Shunda Olloh so'zi yodga tushadi: «Batahqiq sizning obro'-izzatli bo'-lishingiz, — Ollohdan qo'rqib taqvo qilganingiz-dadir». Bas, taqvoni ixtiyor etib, Qur'onning haq va rostligiga imon keltirdim. Haligi kishilarning fikr va gumonlari botil va g'ofilliklaridan dalolatdir.

Beshinchi foyda shu bo'ldiki, insonlarni ko'rdim: Ba'zilar ba'zilarini mazammat, haqorat va g'iybat qilurlar. Buning bahonasi — bandalarining mol-dunyo, mansab-

martaba uchun bir-biriga hasad qilishida deb bildim va Oллоh taoloning shu so'zlarini esga oldim: «Men ularniig bu dunyoda to'kis yashamoqlari uchun yetarli rizq-nasibalarini bo'lib berdim». Bildimki, rizq-ro'y taqsimlangan azaldan Oллоh taolo tomonidan belgilangan ekan. Bas, hech bir kishiga hasad qilmasdan, Oллоh yaratgan qismatga rozi bo'ldim.

Oltinchi foyda shulkim, odamlarni ko'rdim: O'tkinchi dunyoning martab-mansabasi, hoyu-havasi tufayli bir-birovini dushman tutib, o'zaro g'araz-advovat saqlaydi. Shunda Oллоhning so'zini esladim: «Shayton sizlarning dushmaningizdir. Shaytonni o'zingizga dushman deb biling». Va angladimki, shaytondan o'zgani dushman gumon etmoq joiz emas ekan.

Yettinchi foyda shul erur: Har kishilarni ko'rdim — boylik to'plash ilinjida jaddu-jahd ila yelib-yugurib, o'zlarini o'tga-cho'qqa urib, qiynab yurishibdi. Kim tarikchilik qilaman deb, harom shubhalardan ham parhez qilmay, qadrini pastga urib, o'zini xor etib... Shunda Oллоh taolo so'zini xotirladim: «Yer yuzidagi barcha maxluqning rizqini ado etuvchi yolg'iz Oллоh taolodir». Bas, iqror bo'ldimki, rizq Oллоhning inon-ixtiyorida ekan, uning ibodati ila mashg'ul bo'ldim. Boshqa taraflardan umidimni uzdim.

Nihoyat, sakkizinchi foyda shu bo'ldi: Qay bir bandani ko'rmayin, suyanchig'i tayanadigani — o'ziga o'xshagan yana bir banda, ya'ni yaratilmishdirkim, o'sha maxluqni panoh tutadi. Ba'zisi puliga, bisotiga, ba'zisi kasb-koriga va yana ba'zisi hali aytganimizdek, o'ziga o'xshagan nochor maxluq - yaratilmishga tayanadi. Shunda Oллоh taoloning ushbu kalomi yodimga tushdi: «Kimiki Oллоh taologa tavakkal qilsa (suyansa), Oллоh uni kifoya etguvchidir Albatta, Oллоh u kishining ishini mukammal qiluvchidir. Oллоh taolo batahqiq har bir narsa va hodisani o'z taqdiri bilan ato etgan. Bas, Oллоh taologa tavakkal qildim, u mening kifoya etguvchidir, u meniig onqadar buyuk suyanchig'imdir»

Shaqiqi Balxiy aytdilar: «Men Tavrot, Zabur, Injil va Qur'onni mutolaa etdim. Shu to'rtitla kitob mana shu sakkiz foydaga buyurib, shunga amr yetadi. Kimiki shu sakkiz foydaga amal qilsa, shu to'rt samoviy kitobga amal qilgan bo'ladi».

Ey farzand, shu ikki hikoyatdan bildingki, ko'p ilmga emas, ko'p amalga muhtoj ekansan. Endi senga haq yo'lini tutgan, uning ostonasiga qadam qo'ygan kishi uchun nimalar vojibligi bayonini qilaman. Bilgilki, haq yo'lga kiruvchi kishiga albatta komil tarbiya berib, to'g'ri yo'lga boshlovchi, riyozat ila solihdagi (muriddagi) yomon xulqlarni aritib, o'rniga ezgu, go'zal xulqlarni barqaror etmog'i uchun shayx (ustod) vojibdir. Shayxning muridni tarbiya qilishi — yerdan ungan ne'matning yaxshi hosil bermog'i uchun dehqon uning atrofini begona o't, tikanlardai tozalagani kabi bir hol. Xuddi shu bois ham har bir muridga Oллоhning to'g'ri yo'li sari boshlovchi piri murshid lozim bo'ladi. Shayxlikning sharti — u tarbiya berishga munosib, Rasululloh vojib qilgan yo'lga ergashgan va olim bo'lmog'i shart. Ammo har qanday olim ham shayxlikka yarayvermaydi. Men senga toki har qanday kishi «men shayxman» deb da'vo qilib yurishmasligi uchun, shayxlikning ba'zi alomatlarini qisqacha bayon etib beraman. Chunonchi, shayx (ergashgan ustozing) avvalo, moddiy boylik orttirishdan yuz o'girib, mansab-martaba, hoyu havasdan voz kechgan, Rasulullohning silsilalariga tobe' bo'lmog'i kerak. Va kam yeb, kam ichib, ko'p namoz o'qib, ko'p toat-ibodat qiladigan, ro'za sadaqalarini berib, nafsini riyozat ila bezagan bo'lmog'i shart. Ana shunday komil shayxga ergashib, quyidagi xulqlarni o'zningga siyrat qilib ol: Sabr-toqat, shukronalik, Oллоhga tavakkal, samimiyat, saxiylik, qanoat, nafsiy xotirjamlik, hilm, tavoze', ilmparvarlik, rostgo'ylik, hayolilik va vafodorlik... Ushbu xulqlar bilan ziyatlangan shayx Rasululloh nurlaridan bahramanddir, qani endi shunday shayxga muyassar bo'lib, ergashsang... Ammo bu kabi shayxni topish qiyin, u kibriti ahmardan (Qimmatbaho qizil

tosh) ham azizroqdir. Kimga baxt kulib, shunday shayx muyassar bo'lsa va ul shayx uni qabul etsa, o'sha murid shayxning hurmatini ham zohiran, ham botinan joyiga qo'ymog'i lozim bo'ladi. Zohiran deganimiz shuki, har masalada shayx bilan talashib tortishmasin: Deylik, ustodning xatosini sezib qolganda ham, baribir, unga hujjat ko'rsatish bilan mashg'ul bo'lmasin; yana, hurmatsizlik qilib, joynamozinn shayxdan oldinga yozmasin, shayx namozini tugatishi bilan, muridlik ibosi ila uning joynamozini yerdan yig'ishtirib olsin; shayxning huzurida nafl namozlarini huda-behudaga va ortiqcha o'qimasin; shayx nimaiki buyursa, — qo'ldan kelguncha bajarsin.

Endi botinan hurmat deganimiz shulki, zohirda (ko'rinishida) nimani eshitib, nimani ma'qullasa, munofiqlik alomati aralashib qolmasligi uchun botinida (ichida) ham o'sha eshitgani va tasdiqlaganini inkor etmasin, ya'ni so'zi bilan amalida tafovut bo'lmasin. Zero, kishiningkim zohiri botiniga muvofiq kelmasa — munofiqlikdir va yo shunga yaqin. Agar murid ana shu aytilganlarini uddalay olmasa, unda to zohiri botinga muvofiq kelguncha, shayxning suhbatini tark etib turgani ma'qul.

Ilgari ta'kidlab o'tganimizdek, murid o'z nafsiga nisbatan murosasiz bo'lib, unga shafqat qilmasligi darkor. Bunga esa u asosan yomon, fosiq odamlar suhbatidan saqlanish bilan muyassar bo'ladi. Va yana qalbidagi, xayolidagi jinlardan bo'lgan shayton hukmronligini mag'lub etsin. Shundagina uning qalbi shaytoniy vasvasalardan xoli bo'ladi. Hamma vaqt kambag'allikni ixtiyor qilsin.

Mana shu aytilgan pandu nasihatlar tasavvuf yo'lga kirimoqchi bo'lgai murid uchun vojib qilindi.

Ey farzand, bilgilki, tasavvuf ikki ishdir: Biri — Olloh buyurgandek to'g'ri yurmoq, to'g'ri turmoq (musulmonlarga Olloh farz qilgan jamiki amallarda. Tarj.); ikkinchisi — ko'pchilikdan chetlashmoq (uzlat), ya'ni noshar'iy ishlarda xalqdan uzoqlashmoq.

Kimki Olloh buyurganini to'liq ado etsa, yurish-turishi, xulqi, odamlar bilan muomalasi muloyim va yoqimli bo'lsa, o'sha zotni chinakam so'fiy deyish mumkin. Binobarin, Olloh buyurganidek to'g'ri bo'lmoq nafsni Ollox yo'lida fido qilmoqning hosilasidir. Xulqan ozoda kishilar bilan shirin muomalada bo'lmoqning mohiyati bunday: odamlarga o'z xohish-ixtiyoringni o'tkazma, balki shariatga xilof kelmagan holda, ular xohish-ixtiyoriga nafsingni rostlab munosabatda bo'l.

BANDALIK BORASIDA

Ey farzand, bandalikning ma'nisi haqida so'raysan. Bandalik uch asosdan iborat: Birinchisi — shariat ruknlarini davom ettirib, himoya qilmoq; ikkinchisi — Ollohning taqdiri azal va qazoi qadariga itoat etmoq; uchinchisi — Ollohning roziligini tilab, nafs rozi bo'ladigan narsalarni tark qilmoq. Va yana tavakkal haqida so'rabsan. Tavakkal bu — tavfiq va mehribon Ollohning marhamatiga, bandasiga atagan va'dalariga ishonch-e'tiqodni mustahkam qilmoqdan iborat. Boshqacha aytganda, deylik, biror nimani senga hatto jumlai jahon ravo ko'rmay, harchand qaytarishga urinishsa-da, agar taqdiringga bitilgan bo'lsa, o'sha narsa muqarrar senga nasib etishiga yoxud aksincha, — yozug'ingda bo'lmasa, ahli jahon yeng shimarsa ham ish chiqmasligiga ishovmog'ingdir.

Ey farzand, yana ixlos haqida so'rabsan. Ixlos bu — qilgan amallaring xolisalillohligi (Olloh uchun) va agar mardum seni maqtasa, bundan dilingda ortiqcha g'urur paydo bo'lmasligi, mazammal qilgan taqdirda esa parvo qilmasligingdir. Axir, qilgan amaling yolg'iz Olloh uchun-ku, bandalar uchun emas. Odamlar hurmat-izzatingni joyiga qo'yib ta'zim bajo keltirishadi va bundan senda riyo paydo bo'ladi. Riyoni daf etmoqning davosi — odamlarni Ollohning qudratiga bo'ysungan holda ko'rmoq. Shuni bilgilki, bandasi

senga haqiqiy ma'nodagi rohat yoki mashaqqat yetkaza olmas, bunga qurbi yetmas, binobarin, barini jonsiz bir nimarsa kabi hisob qil. Bil'aks, xaloyiqni ulur iroda sohibi va qudratli deb gumon qilsang, riyo sendan uzoqlashmaydi. Bu riyo bilan sen Olloh yo'lga emas, xaloyiq uchun ibodat qilgan bo'lasan.

Ey farzand, qolgan masalalarkim, so'rabsan — boshqa kitoblarimda bitilgan, javobini shulardan izla. Ba'zisini yozish kufr (harom). Bilganingga amal qil — bilmaganing ochiladi. Ey farzand, bugundan boshlab, tilga olinishi nojoiz narsalarni so'rama.

Ey farzand, atrofga nazar tashlasang, har soniyda ajib va g'aroyib ishlarni ko'rasan. So'fiylikning avvali — jondan kechmoqlik (jonfidolik), bas, jondan kechgil! Zunnun Misriy shogirdlaridan biriga aytdilar: «Agar joningdan kechishga qudratu toqating yetsa — bu yo'lga kir, yetmasa — so'fiylik bilan mashg'ul bo'lma!»

Ey farzand, senga sakkiz nasihat qilurman, qabul et, tokiy, qilgan amallaring ro'zi qiyomatda o'zingga dushman bo'lmasin. Bu sakkiz amaldan to'rttasiga rioya qil, qolgan to'rttasidan voz kech! Tark qilmoq lozim bo'lgan to'rt amalning dastlabkisi — hech bir masala ustida biron-birov bilan toqating toq bo'lguncha bahslashib, nizo chiqadigan darajada tortishma. Chunki buning foydasidan ko'ra zarari ko'proq. Riyo, hasad, kibr, gina, adovat va boshqa illatlar yomon xulqlarning manbaidir. Basharti, hamsuhbating yo sen bilan ahli jamoa o'rtasida bir masala chiqib qolsa-yu, shu muammoning yechimsiz ketishini istamay haqni izhor qilmoq bo'lsang, u holda, mayli, munozaraga ruxsat beriladi. Faqat buning ikki jihati bor: Birinchisi — masalaning hujjati — haqiqiy dalili sening tilingdan chiqadimi yo hamsuhbating tomonidan izhor etiladimi — jizzakilik qilmay, buni o'zingga haqorat bilgin, haq gapni tan olishing lozim; ikkinchisi — bahs xaloyiq qurshovidan ko'ra, xilvat joyda bo'lgani ma'qul; bahsdan murod — bilag'onligingni ko'z-ko'z qilmoq emas, balki Ollohning rizoligidir. Unutmagilki, sen uchun murakkab, bir qadar mushkul bo'lgan masalani olimu donishmandlardan so'rab bilmog'ing — xuddi og'riq qalbni hoziq tabibga davolatgandek bir gap. Mazkur masala hal etilishi bilan, qalbning marazi shifo topgandek bo'ladi.

Ey farzand, yodingda bo'lsin: Nodon, johil odamlarining qalblari kasal, bemordir, ularni davolovchi tabib — olimlaru donishmandlardir. Ammo nodon olim bunga qodir emas. Faqat, chinakam komil (tabib) olimgina, basharti, kasalning shifo topishiga ko'zi yetsa, davolay oladi; o'z navbatida, bemor ham muolajani qabul qiladi. Agar bedavo dardga chalingan bo'lsa-chi? Hoziq tabiblar muolaja kor qilmaydigan bunday bemorni oldindan bilib, behudaga ovora bo'lishmaydi.

Ey farzand, bilgilki nodonlik illati to'rttadir. Ulardan faqat bir turi dori-darmonni qabul qiluvchi, qolgan uch turi esa bundan mustasno. O'sha uch turdan biri shulki, kimdir senga hasadu g'azabga qarishiq bir savol bersa-yu, sen unga ibo bilan bama'ni javob qaytarsang va yo adovatiga muruvvat ila munosabatda bo'lsang ham senga nisbatan g'azabu nafrazi ziyoda bo'laversa... Yaxshisi, bunday odamning savoliga javob izlash bilan mashg'ul bo'lmay, sukut qil: Ahmoqniig javobi — sukut.

Bartaraf etsa bo'lur — har neki dushmanlik erur, ammo bu ersa hasaddan — tanho muolaja — go'r.

Olloh taolo Qur'oni karimda xabar beradi «Ey Muhammad, Qurondan yuz o'girgan kishilardan sen ham yuz o'gir. Ular bu dunyo hayolida? boshqasini hohlamaydi va havoyi nafsiga ergashib halok bo'ladi». Darhaqiqat, hasadgo'y nimaiki qilmasin, neki demasin, — bari-bir o'tda yoqiladi. Bir sabab bo'lib payg'ambarimiz Muhammad alayhissalom aytdilar: «Olov o'tinni yeganidek, hasad insondagi barcha yaxshiliklarni yeguvchidir».

Ikkinchisi (nodonlikning ikkinchi xili): Muolajani qabul etmaydigan kasallik — ahmoqlikdir. Chunonchi Iso alayhissalom demishlar: «O'likni tiriltirishga qurbim yetdi, illo, ahmoqning davosiga ojiz qoldim», (Iso payg'ambar nafasi ila o'likini tiriltirishiga

ishora bor. Tarj.) Ahmoq shunday kishikim, ozgina muddatda aqliy va shar'iy ilmlardai nari-beri xabardor bo'ladi-da, duch kelgan odam bilan ana shu o'rganganlari yuzasidan munozaraga kirishib, tortishib yuradi. Aqliga og'ir kelgan masalalarni ulug' donishmandlar uchun ham mushkulot (tushuniksiz) gumon qiladi va ul muborak zotlarning qadriga yetmaydi. Bergan savollari esa bachkanalik, siyqalik, demakki, axmoqlikdan nari o'tmaydi. Ana shu kabi axmoqlarning savol-javobiga andarmon bo'lmasliging ma'qul.

Nihoyat, uchinchi — muolaja kor qilmaydigan nodonlar qavmi shundan iborat: Kishikim haqiqattalab bo'lsa-yu, ammo ulug'larning bu boradagi so'zlarini fahmlamasa va buni o'zining fahmi noqisligidan deb bilsa, shunga qaramay, bir nimaga umidvor bo'lib savol beraversa, bir so'z bilan aytganda, haqiqatni idrok etishga ojiz, noshud bo'lsa, — unday odam bilan o'zingni qiynab o'tirma, baribir, gapingni uqmaydi. Chunonchi, Rasululloh sallallohu alayhi vasallam aytdilar: «Biz payg'ambarlar, xaloyiq aqliga yarasha gapirmoqqa buyurildik».

Endi to'rtinchi — dori-darmonni qabul qiluvchi illat (nodonlik) haqida. Kishikim aqli, fahm-farosatli, haqiqatga ta'na, gina, hasad, mohiyatdan xoli hamda mol-dunyo, obro'-martabaga ishtiyoqmand emas, savol va e'tirozlari azbaroyi hasad, gumon va yo adovatdan bo'lmay, niyati faqat xolis yo'lni topmoq ersa, bunday kimsa (bemor) dori-muolajani qabul qilishga loyiq; binobarin, uniig savoliga javob bersa bo'ladi, balki lozimdir. Chunki, bergan javoblarning uning nodonlik illatidan davo bo'lg'usi. Ammo hali zikr etilgan hasadgo'y, ahmoq va nodonlar savoliga javob — hayf!

Endi (o'sha sakkiz nasihatning, tark qilishing lozim bo'lgan to'rt amalidan) ikkinchisi bayoniga keldik: Ahli mo'minga va'z aytishda ehtiyot bo'lishing lozim. Chunki, voizlikda ofat ko'p. Agar aytadigan pand-nasihatlariga avval o'zing amal qilib, so'ngra xalqqa izhor etsang, bu voizlik durustdir. Ey farzand, Iso alayhissalomga aytilgan so'zlarni esla: «Ey Maryam o'g'li, avval o'zingga va'j-nasihat qil, qabul etsang, keyin xalqqa yuzlan! O'zingki, nasihatni qabul etmasang, Xudodan ko'rq, xalqni tinch qo'y!»

Agar va'z o'qishdan boshqa ilojing qolmasa, ikki narsada ehtiyot bo'l: Birlamchi — so'zlaring ortiqcha iborayu ishoratlar, asli puch hikoyatlaru ma'nisiz baytlar ila yasangan, ya'niki sertakalluf bo'lmasin! Chunki, Oллоh taolo takalluf etuvchilarga murosasizdir, ularni do'st tutmaydi. Haddan tashqari sertakalluflik — voizning botinan xarob, qalban g'ofil ekanidan dalolat beradi.

Va'z aytishing ma'no-mohiyati — bandasi oxiratni eslab Oллоh huzurida o'zining ojiz ekanini his etmog'i, o'tgan umrining benaf ishlar bilan zaif ketgani va kelgusida nechog'li mashaqqatlar kutayotgani, Azroil jon olar chog'i holi nechuk bo'lishiyu Munkar-Nakyar savollariga javob borishga qodir yo qodir emasligi, binobarin, qiyomat kuni mahshargohdagi ahvoli, sirot ko'prigidan o'ta olmog'i va jahannamga tushib ketmog'i g'amini yeyishga da'vatdan iborat. Ana shu tashvshilar doymo va'da tinglovchining yodida bo'lib, bezovta qilib turishi, qalbida olov kabi yonishi va u ro'y borishi mumkin bo'lgan musibatlarining qayg'usini qilmog'i lozim. Va'z deb shunga aytadi. Yana xalqqa va'z aytishdan murod — ushbu halqlardagi majlis ahlini xabardor qilmoq, kamchilik-nuqsonlarini ogohlantirib, ayblarini ko'zlariga oshkor etmoq, bo'lg'usi g'am olovlarini qalblariga olib kirib, shu qayg'u alamlardan sergak tortmoq, o'tgan umrlarini baqadari imkon islohga keltirib, Oллоh ibodatidan tashqari kechgan kunlariga hasrat-nadomat chektirmog'idir. Yana shu kabi nasihatlar majmuiga va'z (nasihat) deb aytiladi. Deylik, bir odamning hovlisiga sel bostirib kelayotir. Sen bundan voqif bo'lib, o'sha odam va uning oilasini: «Sel qoching, saqlaningiz!», deya ogohlantirasan. Shu xatarli holatda xovli egalariga notanish bo'lgan jimjimador so'z va ishoratlar bilap takalluf aylab ularni seldan ogohlantirish risolaga rost ksladimi? Yo'q, albatta. Axir, qanday so'z bo'lmasin

tezroq, ularni ofatdan qutqarib qolishppg kerak-ku! Takalluf gapirib o'tirish aqlga muvofiqmi? Xaloyiqda xam shunday: Xaloyiqni go'r azobi — jahannam azobidan xabardor etib, qanday bo'lmasin tezroq, tushunarli tilda halokatdan qutqarib qolmoqdir.

Va'z aytuvchining takallufdan saqlanmog'i vojib.

Va'z ayturda ehtiyot bo'lmog'ing lozim qilingan ikkinchi holat: Va'z aytishdan maqsading — ahli majlisni qoyil qoldirib, kayfiyatlarini o'zgartirib: «Oh, qandog', oliymaqom va'z bo'ldi!», deya yoqa yirtib, mehr-muhabbatlarini izhor etmoqlaridan iborat bo'lmasligi darkor. Chunki, bularning biri riyoga yaqindir zero — kibr g'aflatdan tug'iladi. Balki, va'z o'qishdan asosiy maqsading xalqni foniy dunyodan oxiratga chorlash, gunohdan ibodatga, ochko'zlikdan parhezkorlikka, baxillikdan saxovatga, oxirat gumonidan komil ishonchu e'tiqodga, g'aflatdan hushyorlikka, kibrdan taqvoga da'vat etmak bo'lsin. Va mardum qalbiga oxirat ishqini bajo et, bu o'tkinchi dunyoga ko'ngil bermaslik va ibodat yo'llarini o'rgat!

Yana shunisi borki: «Ollohning karam, marhamati keng, rahmati bisyor», deb xalqni mag'rurlantirib qo'yma! Chunki, bundan uning ko'nglida g'urur tuyg'usi paydo bo'ladi va shariat yo'lga kirmasdan, Olloh rad etgan ishlar bilan shug'ullanib, yomon xulqlar orttiradi. Buning o'rniga, dillarga kelajakda (qiyomatda) bo'ladigan dahshatli manzaralar bilan qo'rquv baxsh et, shoyad botinlaridagi xunuk illatlar barham topib, zohirlaridagi yomon amallar yaxshi amal ila o'rin almashinsa, toat-ibodatga mehru rag'bat paydo etib, ilgari hech bir tortinmasdan qo'l urgan gunohlaridan tavba qilishsa, qaytishsa...

Va'z aytmoq yo'li ana shunday bo'lishi lozim. Har bir va'zda hali zikr etilgan shartlar bajarilmasa, unda va'zxonning ham, tinglovchining ham holiga voy! Balki, bunday riyo va takalluf ila va'z aytuvchi kishi shaytondurkim, xalqni to'g'ri yo'ldan ozdirib, halokat sari yetaklaydi. Xalq esa bu kabi va'zlardan kechmoqligi vojib. Chunki, bunday voiz dinni shunchalik buzadiki, shayton ham bunchalik buzolmas. Kishining agar qudrati yetsa, shunaqa riyo va takalluf ila va'z aytayotgan kishini minbardan tushirib, va'zini to'xtatmog'i darkor, balki vojibdir. Toki, bu riyokor xalqni ham, dinni ham buzmasin. Uni minbardan tushirib va'ziga barham berish ham amri ma'ruf nahyi muakardan (shariatda yomon sanalgan ishni shariatga muvofiq rad etish huquqi bor, deyilmoqchi. Tarj.) sanaladi.

Endi (o'sha sakkiz nasihatning tark etmog'ing lozim bo'lgan to'rt amaldan) uchinchisi bayoniga o'tamiz. O'zingni podsho, amirlaru xonlarga yaqin tutib, hamsuhbat bo'lma va ularga tama' ko'zi xecham qarama. Chunki ular bilan birga o'tirishda ulfat tutinish, hamsuhbat bo'lishlikda buyuk ofatlar bor.

Va mabodo, birga o'tirib-turishga mahkum bo'lsang, o'zingni bundaylarni maqtab, ta'rif-tavsyaflashdan yiroq tut. Zero, fosiqu zolimlar maqtalغان vaqtda Olloh taolo g'azab qiladi. Kimiki, zolim fosiqlar umriyu mansab-martabasi boqiyiligi uchun duoga qo'l ochsa, Olloh taolo hal etgan (yaratgan) yerda turib gunoh qilishni o'zig'a ravo ko'ribdi. Axir, zolimu fosiqlarning gunohdan boshqa ishlari yo'q-ku! .

Nihoyat, — (tark qilmog'ing lozim bo'lgan to'rt amalning) oxirgisi. Yodingda bo'lgaykim, amiru xonlar hadyasini hargiz qabul qilmagaysan, agarchi bu haloldan kelgan bo'lsa ham. Zero, hokimlardan qilingan tama' dinni ham, qalbni ham buzadi. ya'ni hadyalarni qabul qilarkansan, bu qilmishing bilan senda oxiratni berib, dunyo olib qolish va o'shalar tomonga yon bosish, xalqqa qilgan jabru zulmlariga rozilik, xayrixohlik mayllari paydo bo'ladi. Buning nomini fasodkorlik deyiladi. Deylik, sen ulardan arzimagan miqdorda sovg'alar qabul qilding, shunda haligi mukofotning «sehru jodusi» ila beixtiyor zolimlarni do'st tutib qolasan. Zolimniki do'st tutgach, uning umri-martabasi ziyoda bo'lishi, boqiy qolishini xohlashing ham tabiiy. Kimki, zolim hukmdorning umriyu mansabi boqiy qolishiga tilakdosh bo'lsa, bu — ul hokimning bandalarga zulm yetkazishi

va olamni xarob etishiga roziligi alomatidir. Mana shunday kishilar (hokimlar) bilan do'st tutinishing dinni xaqorat qilib, imon salomatligini tahlika ostida qoldirishga olib keladi, — eng zararli illat bu!

Ey farzand, shayton hiyla-nayrangga uchmasliging kerak. Shayton senga: «Zolimlardan tillayu boylklarni olganing ma'qul, chunki ular yomon yo'llarga sarflagandan ko'ra, sen beva-bechora, kambag'alu miskinlarga tarqat, zaiflarga nafada et!», deya hiyla qiladi. Sen shaytonning bu nayrangidan g'ofil bo'lma, aldanma! Chunki, shayton shu taraqa ko'pgina imoni but insonlarning hisobini hal qilgan. Shaytoniy vasvasada bir yashirin ofatlar bor. Mazkur holatlar to'g'risida batafsil bilmoq istasang, «Ehyo-ul-ulum» kitobiga murojaat et. Endi o'sha sakkiz nasihatning rioya qilishing bo'lgan to'rt amaldan birontasi bayni. Oллоh taolaga muomala munosabating qanday bulmog'i darkor? Bu shundayki, bamisoli sotib olgan qulish? qay yo'sin muomala qilsayu senga ma'qul kelib, rozi bo'lsang, Oллоh ham shunday, sendan rozi bo'ladirigan tarzda muomalada bo'l! Qilig'ingni qay bir muomalasidan ranjisang, Oллоh ham sendan shunday muomalangdan rozi bo'lmaydi. Bunday muomalani Oллоhga hargiz ravo ko'rmagil, axir, u sening haqiqiy xo'jayining-ku!

To'rt yaxshi amalning ikkinchisi. Har vaqt kishilar bilan bir ish qilmoqchi bo'lsang, o'zingga manzur va ma'qul kelgan narsani ularga ham ravo ko'r. Chunki, o'ziga ma'qul narsani boshqa bir musulmon birodariga ham sog'inmaguncha hech bir bandaning iymoni komil bo'lmaydi.

Uchinchi nasihat quyidagicha: Agar mutolaa qilib, ilm olsang, bu ilming nafsingni poklab, qalbingni islohga keltirsin. Agar umring oxirlab qolganini sezsang, — mantiq, usuli kalomga o'xshash befoyda ilmlar bilan mashg'ul bo'lma. Chunki, bu ilmlar oxiratda senga hech qanday foyda bermas. Qalbingni shak-shubhasiz poklashga, nafsing ofatlarini tanishga va dunyo bordi-keldilaridan yuz o'girishga kirishmog'ing lozimdir. Toki, nafsingni yomon xulqlardan tozalab, unga yaxshi sifatlar bilan oroyish berib, Oллоh muhabbati ila mashg'ul bo'lgaysan. Zerb, «pishib qolgan» odam hech kancha vaqt o'tmay foniy dunyoni tark etmog'i tayin. Shu bois bir kun umring qolgan bo'lsa ham, qalbni musaffo etib, nafsni poklashga xizmat etuvchi ilmlar bilan shug'ullanib qolmoq zarur.

Ey farzand, shu so'zim hamisha qulog'ingda bo'lsin va tanangga obdon o'ylab ko'r, undan hattoki ajot topasan: Agar senga «bir haftadan keyin podshoh ziyoratingga keladi», deb xabar qilsalar, aminmanki, shu qisqa fursat ichida olampanohning nazari tushadigan xoh hovli-joying, xoh kiyim-kechagingu a'zoyi badaning, xoh yemish- emaging bo'lsin — bari-barini orasta etib, yuvib-tarashdan, «qutluq tashrif»ga tayyorgarlik ko'rishdan boshqa ish bilan shug'ullanmaysan. Sen nozikfahmsan, nimalarga ishora etayotganimni ilg'ayotgandirsan? Ziyrak fahmga bir so'z, oqilga bir ishora kifoya, deydilar. Har qalay bu dunyoning podshohi uchun, uenig nazari tushishi mumkin bo'lgani uchun shunchalar yelib-yugirding-u, podshohlarning podshohi bo'lmish haqiqiy podshohing—Oллоh nazari xayolingga kelmadimi? Lekin Oллоh taoloning nazari qalbdan boshda joyga to'xtmaydi. Binobarin qalbingni dunyongdan ham pokroq, tozaroq tut! Rasululloh sallallohu alayhi vasallam aytdilar: «Batahqiq Oллоh taolo sizlarning suvratlaringu amallaringga qaramaydi, uning nigohi qalblaring va niyatlaringga qaratilgandir». Agar qalbiy holatlar borasida bilmoq istasang, «Ehyo-ul-ulum» va boshqa tasnif aytgan kitoblarimga murojaat qil. Negakim, qalb ilmini bilmoq farzi ayndir. Oллоhning farzlarini ado etmoqqa yetarli miqdorda tahorat, namoz ilmi va boshqa ilmlarni egallamoq esa farzi kifoyadir. Oллоh taolo senga tavfiq bersii, toki bu nasihatlarimni botiningga jo etib, adosiga o'zingni majbur qilgaysen.

Nihoyat, to'rtinchi nasihat. Bir yilga yetarli midqordan ortiq boyluk to'plama. Inchunin

Rasullulloh sallallohu alayhi vasallam ba'zi oilalarga (xonadonlarga) nafaqa tayyorlar va aytar edilar: «Ey Rabbim, Muhammad xonadoni nafaqasini me'yorida qil: Ko'p ham bo'lmasin, kam ham...» Muhammad alayhissalom barcha xonadonlar uchun nafaqa hozirlamas edilar. Balki, asosan qalban zaif, tavakkali kamtarin oilalarga ahamiyat berib, iymoni baquvvat, tavakkal sohibi bo'lgan oilalarga esa bir kunlik yo yarim kunlik nafaqa joriy etganlar.

KITOBNING POYONI BAYONIDA

Ey farzand, bu bobda sen so'ragan masalalar haqida so'z yuritdim, toki amalini o'zingga vojib bilgaysen va solih duolar bilan meni yodlab tursang bas. Qaysi duolar o'qish lozimligini so'rabsan. Ularni o'zing «Sahihi Buxoriy», «Sahihi Muslim»ga o'xshagan muborak kitoblardan izlab topgaysan. Zero, bu kitoblardagi duolar Rasululloh duolaridir. Mana bu duoni esa har doim o'qib yur, — xususan, namoz adog'ida:

«Ey tangrim, bizlar sendan bori ne'mat va gunohlardan saqlanmoqni, bori rahmat va tansihatlikni, to'kis tirikchilik va xushbaxt umrni (osondan keladigan, qiyomatda foydali) mehribonlik, komil ehson ila jamuljam nasibani tilaguvchimiz.

Parvardigoro, sendan o'tinchimiz — har vaqt zararimizga emas, fakat foydamizga buyur, orzu-umidlarimizni ortig'i bilan haqiqat aylab, ertayu kech salomatlikni rahnamo et va umrimiz poyonida sodir bo'lguvchi ajalimizni oson tugatib, borajak manzilimizni rahmating sari yo'lla, gunohlarimizni avf yomg'iri bilan yuv va ayblarimizni islohga keltirib (tuzatib), (bu ishingni) bizlarga minnat qil! Va taqvoni — (ruhiy-ma'naviy) ozuqa, ofiyatni (salomatlikni) egnimizga libos aylagil va g'ayrat shijoatimizni (o'zing buyurgan) din sari yo'llab, tavakkalimizni o'zingga qil va qarorgohimizni jannat bo'lishiga muyassar et!

Yo Rabbim, bizni to'g'ri yo'limizda sobit, qiyomat pushaymonida soqit, gunohlarimiz og'irligini yengil, yaxshilar hayotini rizq va matlabi ko'ngil, haloliyat ila kifoya va haromiyat tajovuzidan, yovuzlar yovuzligidan himoya, ota-ona, aka-uka, opa- sipgillarimizni qiyomat hasratlaridan va jamiiki mo`minu mo`minalarni jahannam dahshatlaridan ozod qilgaysan!

Ey aziz, ey ulug', ey jumlai olam shohidi, sohibi qudrat, ey aybu nuqsonlarimizni berkituvchi, hurmatlilar ichra yakka sohibi hurmat, ey fazlu karami va rahmati ila shafqatlilar ichra tanho sohibi shafqat — Oллоh! OMIN!

www.ziyouz.com

2008